Balogh Tamás

„…körülbelül elég lesz egy füzetre"

Schöpflin Aladár két levele Ady Endrének
A tízmilliós Kleopátra… című Ady-kötet kapcsán

„Szerkesztő ur! Én most ötödször
Intézek önhöz levelet,
Ötödször kérek, mindig egyet,
Óh, teljesítse, ha lehet.
Szerkesztő ur, kora tavasszal
Tavaszi nótát írtam én
S szerkesztő ur négyszer üzente,
Hogy nincs tavasz még s nincs remény."
(Ady Endre)1

Schöpflin Aladár öt évvel volt idősebb Ady Endrénél. Amikor az induló, s még „kiforratlan" verseit kötetbe rendező költő megjelenik az irodalmi nyilvánosság előtt, Schöpflin már egy éve a *Vasárnapi Újság* munkatársa.2 A *Versek* (1899) verseinek – Adyhoz s a korhoz egyaránt viszonyított – értékét és színvonalát nem jelen dolgozat feladata megítélni, de az mindenesetre beszédes tény, hogy a korának új irodalmára mindig fogékony és biztos kezű kritikus még „nem vette észre" ezt a kis kötetet; a *VÚ*-ban nem jelent meg róla – még név nélkül sem – kritika.3

Ady Endre neve először 1903-ban tűnik fel a lapban: ekkor ír róla először (még nevének feltüntetése nélkül) kritikát Schöpflin (VÚ, 1903. 50. sz. 835-836.), bár a *Még egyszer* verseit sem tartja még „készterméknek". Később, az *Új versek* (1906) kapcsán így ír erről a kötetről: „pár év előtt ismertettük már e helyen egy kis versfüzetét, mint egy bár még kiforratlan, de kétségkívül figyelemreméltó tehetség művét".4 Schöpflin tehát már ekkor felfigyelt a fiatal poétára, verseiben megérezhette a későbbi nagy költőt, és amikor az megjelentette a magyar líra történetében új korszakot nyitó kötetét, így folytatja a feljebb idézett kritikát: „Azóta forrott, haladt, sokat tanult, sokat felejtett; izgalmas, küzdéssel teli lelki életet élt, saját világfelfogást, saját költői hangot és irányt igyekezett a maga számára kiküzdeni. […] Még nem kész költő oly értelemben, hogy végleges ítéletet lehetne mondani róla, de azt hisszük, épp azért forrja ki oly nehezen magát, mert sok benne a tartalom. Már most is a költői érzés olyan járatlan mélységeit nyitotta meg számunkra, oly erős és érdekes egyéniséget tárt elénk, hogy okvetlenül sokat kell várnunk tőle további fejlődése során. Vele együtt mi is azt tartjuk, hogy sok feltöretlen ugar van még a Kárpátok alatt, izmos karra, éles ekére nagy a szükség a mai ernyedt, erőtlen irodalomban. Neki pedig az izmai megvannak a nagy munkához. [...]"

Ekkor még nem ismerték egymást személyesen. Schöpflin elolvasta Ady új verseit, és megírta véleményét róluk. Ady elolvasta Schöpflin kritikáját, és rájött: szövetségesre talált az ítészben. Aki nem baráti gesztusból vagy „kötelező" lelkesedésből írt róla olyan bírálatot, amely elfogulatlanságával a tiszta értéket keresi a kötetben, egyaránt észrevéve a versek erejét és hiányosságát, mely hiányosság azonban a későbbi fejlődés szükséges záloga. Ady értő „fülekre" talált hát, és ez a századelő konzervatív irodalomszemléletét figyelembe véve hatalmas fegyvertény volt. Ady jól tudta, hogy Schöpflinnel „érdemes" jóban lennie: a kritikus, aki ekkor státusza szerint a *Vasárnapi Újság*nak még csak segédszerkesztője volt, de már a lap irodalmi arculatát kialakító és azt meghatározó munkatársa, fontos szerepet töltött be alkotó és befogadó között. (A *VÚ* – a megcélzott olvasóközönséget tekintve – a vidéki értelmiség és a köztisztviselői középosztály lapja volt, maga is konzervatív értékítélettel, s egy ideig még Schöpflin odakerülése után is ez volt a jellemző rá. A fordulatot éppen a fent idézett kritika hozta: Schöpflin az „új" irodalom oldalára állt, persze – munkaköri kötelességeivel magyarázhatóan – nem szakítva a „régivel" sem.) A *Vasárnapi Újság* nagy példányszámban megjelenő, országos terjesztésű lap volt, a legváltozatosabb összetételű olvasótáborral (vegyes jellegéből adódóan mindenki olvasta), s tulajdonosa, a Franklin Társulat biztos anyagi hátterével. Adynak tehát – aki ekkor a *Budapesti Napló* szerkesztőségében dolgozott, s így természetesen itt is publikált a legtöbbet –, ha irodalmi munkásságát szélesebb körben ismertebbé akarta tenni, nyitnia kellett más lapok olvasóközönsége felé; és mivel Schöpflin kritikájával önként jelentkezett a közvetítő szerepére, a költő megragadta az alkalmat, s felvette a kapcsolatot a kritikussal.

Schöpflin egy 1912-es cikkében így emlékszik vissza erre az időre: „Ennek a könyvnek [az *Új versek*ének] hatását e sorok írója alighanem tipikusan élte át önmagán. Véletlen körülmények folytán ekkor találkozott először Ady nevével úgy, hogy számolnia kellett vele. Az első, felületes benyomás nyugtalanító, zavarba ejtő és ellentmondásokat provokáló volt, de a költő már ekkor megnyerte a csatát olvasója ellen: versei ellenállhatatlanul ingereltek a továbbfoglalkozásra."5 Évekkel később, még nagyobb szavakat használ: „Harmincadik évemen túl voltam, amikor megismerkedtem Adyval, aki életem legnagyobb irodalmi élményei közé tartozik, s lényegesen módosította az irodalomhoz való viszonyomat."6 Ez azonban mégsem túlzás, de a hatás kölcsönös: Ady verseivel hozzásegítette Schöpflint egy új irodalmi ízléshez, Schöpflin pedig lapjával biztosította Adynak a mindenkori széles olvasóközönséget (a *Nyugat* – amely egyébként fénykorában sem érte el a *Vasárnapi Újság* példányszámát, így olvasótáborának nagyságát sem – nem létezett még ekkor, s Osvát előző lapkísérletei sorra korán elhaltak).

Ady ekkor éppen Párizsban volt, és egy ideig még nem is találkoztak személyesen. Ady levelek és „küldöncök" révén tartotta ekkor a kapcsolatot ismerőseivel és kenyéradóival. Ilyen „futára" volt legjobb barátja, Bölöni György is, aki így emlékszik vissza az Ady–Schöpflin-viszony kezdetére: „Ady ügyes bajos dolgaiban ekkoriban sokfelé futkostam. Párizsból hazatérve, legelőször a *Vasárnapi Újság*hoz mentem fel, hogy átadjam Schöpflinnek Ady üdvözleteit és kéréseit."7 Schöpflin az üzenetet szívesen fogadta, s a kéréseket is teljesítette: ezután sorra közölte Ady írásait a *Vasárnapi Újság*ban. Aztán amikor Ady visszatért Párizsból, első dolgai között volt, hogy meglátogassa a kritikus-szerkesztőt a szerkesztőségben. Schöpflin visszaemlékezése szerint már ekkor barátság szövődött közöttük, mely barátság egyre csak mélyült az évek során, mellette a szakmai kapcsolat is egyre gyümölcsözőbb lett: Ady következő verseskötetét, az 1907-ben megjelent *Vér és Aranyt* már a Franklin Társulat adta ki.

Még tizenkét „közös" évük volt. Levelezésükből fény derül arra, hogy mennyire is volt ez a kapcsolat mély és igaz, hogy magánemberileg és szakmailag mennyire számíthattak a másikra. Schöpflin igazi barátra talált Adyban, lelkesedett és rajongott érte. Így ír róla: „Adyhoz való viszonyom életem legnagyobb dolgai közé tartozik, szüleim, testvéreim, feleségem és gyermekeim után mindjárt ő következik, ami az életemben, gondolataimban, érdeklődésemben elfoglalt helyet illeti."8 De vajon a költő is így érzett-e?

Bíró Lajosnak Párizsból írt, 1907. április 3-án keltezett leveléből nem ez olvasható ki: „Bűnül rójátok föl, hogy a *Vasárnapi Újság*ba 15 forintért írtam egy kis rongynovellát… […] Sohse rosszabb, gonoszabb helyzetben nem voltam, s éppen csak emiatt. Hát írtam volna-e én másképpen a *Vasárnapi Újság*ba?"9 Ady tehát lenézte volna a *VÚ*-t, s kihasználta volna Schöpflint? Érdekből kötött volna vele barátságot? Pénzért? Hiszen egy szerkesztővel jóban kell lenni… Gúnyos hangjából ezt érezni. Azonban mentségére szóljon, hogy amikor Bíróhoz írt levelet, kenyéradójának írt, hiszen Bíró ekkor éppen a *Budapesti Napló* felelős szerkesztője volt, aki minden bizonnyal nem nézte jó szemmel, hogy saját embere más lapok felé „kacsintgat". Ez a fajta szakmai „féltékenység" szülhette Ady kényszerű magyarázkodását, amelynek persze van igazságtartalma (pénzre volt szüksége), de valójában igazi indokát leplezi. Mert hogy szándéka igaz volt, és hogy tényleg azt akarta, hogy a *Vasárnapi Újság* olvasói megismerjék és elfogadják őt és műveit, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Bírónak írt levélben emlegetett novella (*A káposztás kert lakója*) csak az első volt a sorban. (Előtte ráadásul még egy tárcát is közölt a lapban [*Öreg és ifjú írók*], Diósadi néven.) Tehát miután Schöpflin megírta értő szavú kritikáját az *Új versek*ről, Ady a lap szerzőjévé vált. S hogy mennyire lett rendszeres szerzője, annak igazolására álljon itt a *Vasárnapi Újság*ban 1907-ben megjelent írásainak listája:10

febr. 17.	Öreg és ifjú írók (Párisi levél)	[Diósadi]	127–128. cikk
márc. 24.	A káposztás kert lakója		228–229. novella
jún. 9.	Ének a Visztulán		454–455. vers
júl. 28.	A nyári délutánok		594–595. vers
szept. 1.	A szobrok – élnek		698. novella
nov. 3.	A halál rokona		874. vers
nov. 10.	A halott költő kritikája	[Diósadi]	898–899. cikk
nov. 10.	Sápadt emberek és történetek		908.
dec. 8.	Közel a temetőhöz		982. vers
dec. 29.	Vér és arany		1067–1068.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az számított igazán kedvelt szerzőnek a *Vasárnapi Újság*nál, aki a karácsonyi számban, s még inkább a karácsonyi albumban megjelent. Ady ekkor még egyikben sem; a karácsonyi számban (dec. 22.) Szabolcska Mihálytól és Endrődi Sándortól közöltek verset, és Szabolcskának az albumban is megjelent egy költeménye. Ezért azonban ne Schöpflin a felelős; ne feledjük, ekkor is még csak „segédszerkesztő" a lapnál, s felettesei, főként a főszerkesztő, Hoitsy Pál – valószínűleg Schöpflin rábeszélése eredményeképpen – megtűrni éppen megtűrte a „moderneket", de nem lelkesedett értük.

Ady Endre jó novellista volt, de nem nagy novellista, és ezt ő is tudhatta, mert amikor Schöpflin megírta Ady első novelláskötetéről a kritikát, nem vette zokon azt. Pedig Schöpflin őszinte szavaiból nem az elragadottság árad: „Ady Endre bizonyára maga sem tartja tulajdonképpeni terrenumának a prózai novellát, egész lénye annyira lírai, annyira hiányzik belőle a novellához szükséges belső egyensúly, hogy novellisztikus dolgait alig tarthatjuk – ez idő szerint – egyébnek, mint a költői munkálkodás melléktermányeinek", és szerinte az egész kötet „nem nagy dolog, de mint egy tartalmas lélek dokumentuma figyelemreméltó."11

Ady Endre nagy költő volt. „Novelláival túlságosan nem törődött […]. Néha gépiesen írta meg történeteit. Igazi írásnak csak verseit érezte."12 De mivel önkifejező (és pénzkereső) akarata túlfeszítette a versek keretét, mondanivalóját közel több kötetnyi novellában is a nyilvánosság elé tárta. Egyes darabjaira vagy a lírai túlfűtöttség, vagy éppen ennek ellenkezője, a teljesen visszafogott, tárgyilagos hang a jellemző, de mindig képekben gazdag, költői nyelven írta meg őket. Arra azonban mindig vigyázott, hogy novelláit az átlagolvasónak írja, ezért nem is akart újat, eredetit alkotni prózában, mint versben; alkalmazkodott az olvasói elvárásokhoz és az újságírás szabályaihoz. Nem „szószátyár", nem terjedelemre írt (bár egyes lapoknál soronként fizettek): novellái ugyanolyan zártak és tömörek, mint versei, fölösleges szó nincs bennük. Egy-egy hangulatot ábrázol mindegyik kis történet, vagy ahogy ő nevezi őket az *Így is történhetik* (1910) című novelláskötetének előszavában: „*Kisded históriák… újság novellácskáim… más formájú versek*."

Az 1910-es Ady „prózai" éve volt: két novelláskötete jelent meg ekkor; írói elhivatottságát jelzi a Fenyő Miksának Párizsból, 1910. február 15-én írt levelének sürgető hangja: „Mi van a novellás könyvemmel? Annak muszáj kijönni."13 Fenyő hangja – az 1910. február 28-án kelt válaszában – megnyugtató: „Nem tudom, megírtam-e már, hogy a novellás köteted húsvétra fog megjelenni. […] Hogy állsz a regénnyel? Szeretném, ha valami nagyon szép dolgot írnál, valami hozzád méltó szenzációt."14

A regény, amire a *Nyugat* szerkesztője rákérdez, Ady első nagyobb terjedelmű szépprózai írása lett volna. *A Vér Városa* című regénynek első fejezete még ebben az évben megjelent a lapban (1910. I. 602-605.), amely fejezet Ady jegyzete szerint nem más, mint „próbája egy furcsa, készülő regénynek…, [amely] furcsa lesz s nem is éppen regény (ha megírom és ha kiadják,) de nem is egészen új." Azonban a közlés itt abbamaradt; az új forma és szerkezet, a tervezett terjedelem olyan – önként vállalt – feladatot állított szerzője elé, amelynek nem tudott megfelelni: a mindig tömörségre törekvő költő belátta, hogy a nagyepikai mű más szabályok alapján működik, írásához nem az ő jelleme szükséges.

Maradt hát számára a novella. Ötkötetnyit jelentetett meg belőlük.15 A novellista Ady is termékeny volt hát, s közölték, olvasták is. Kisprózái közül a kortárs magyar (újság)olvasó Schöpflin szerkesztői munkássága nyomán tizenötöt ismerhetett meg. A *Vasárnapi Újság*ban megjelent Ady-novellák a következők:

1907.	márc. 24.	Gyellei Farkas Butykosa	– Így is…
	szept. 1.	A szobrok – élnek	
1908.	febr. 2.	Az asszonytalan Pándyak	– Így is…
	aug. 30.	Mária és Gáspár	
	nov. 1.	Történetek egy temetőből	
1909.	márc. 7.	A „Két Elefánt"	– Így is…
	máj. 30.	Az öreg Borkonyi	– Így is…, TK
	dec. 26.	A költő fia	– TK

1910.	febr. 13.	Elmúlt a temetés	– TK
	okt. 23.	Lomby, a kőfaragó	
	dec. 25.	A hatodik osztály	
1911.	okt. 1.	A Torony-ember gyilkossága	
	dec. 24.	A gyilkos Sabaseff	
1912.	dec. 29.	A Dorbayak testamentuma	
1914.	febr. 15.	Lápossy Ruben megvénülése	

A lista több következtetés levonására is alkalmat ad. Először is megfigyelhető, hogy a Schöpflinnel történt megismerkedés után Ady minden évben ad nem is egy novellát a *Vasárnapi Újság*nak, egészen 1914-ig, amikor is egy időre felhagy a műfajjal; ezután novellát csak a *Nyugat*ban közöl, évente egyet-egyet (*Legendák kis leányokról*, 1916. I. 598–601, *Régi tavaszi háború*, 1917. I. 32–46.). Megfigyelhető továbbá az, hogy 1909-től folyamatosan közli a lap karácsonyi száma, sőt *A költő fia* az ünnepi albumban jelent meg; ez azzal magyarázható, hogy mind a *Vasárnapi Újság* szerkesztői, mind olvasói már elfogadták a költő írásait. A felsorolás Ady egy alkotói-lélektani jellemvonására is tartalmaz utalást: a tizenöt novella közül csak hatot vett fel valamely kötetébe (igaz, egyet kettőbe is) – ez az adat arra világít rá, hogy Ady nagyon szigorú volt saját prózai alkotásaival szemben: tudta értéküket, és csak nagyon megválogatva, nagyon kis hányadukat értékállónak vélve vette fel őket gyűjteményeibe. (A többi valóban „csak" pénzkereseti forrás lehetett; főképp tárcanovellák.)

Azonban nemcsak Ady volt ilyen szigorú magához. Schöpflin Aladár levelezésében fennmaradt két olyan – eddig publikálatlan – levél, amely annak a dokumentuma, miszerint Ady novelláskötetei nem minden esetben Ady szerkesztette, tehát az összeállítás (válogatás, sorrend) nem feltétlenül az ő elképzeléseit tükrözi.

Ady Endrének ismerjük *majdnem* a teljes levelezését. A Belia György szerkesztette *Ady válogatott levelei*, illetve az *Ady Endre levelei* a költő által írt (és fennmaradt) levelek nagy részét közölte, illetve a hozzá írottak közül azokat, melyek irodalomtörténeti jelentőséggel bírnak.

Az Ady–Schöpflin-levelezés (eddig előkerült része) harmincnyolc levélből áll. Ezek közül Ady tizenhetet, Schöpflin huszonegyet írt, egyet pedig közösen – Schöpflin Aladárnénak. Belia az összesből kilencet nem vesz fel a közlendők közé; négy Ady-levél, négy Schöpflin-levél és a közös ismeretlen így még a szélesebb olvasóközönség előtt.

Úgy vélem, az alábbi két dokumentum ismerete jelentősen hozzáad az Adyról – s itt nemcsak a novellistára gondolok – kialakult képhez:

1. Schöpflin Aladár – Ady Endrének

Budapest, 1910 II/18

Kedves Barátom,

csakugyan tervezem már vagy három hete, hogy írok neked, de annyi az írnivalóm mostanában, hogy már undorodom a tolltól és tintától, s csak kínnal tudom rávenni magam, hogy írjak valamit, amit nem okvetlenül muszáj.

Párisi leveled a *V. Ú.* február 20-iki számában jelenik meg; verseidet is igyekszem mielőbb leadni. Hogy mit értesz az alatt, hogy a küldött 80 koronát megszolgálod, ha jobban léssz, azt nem értem; ez a pénz annak a cikknek és két versnek honoráriuma volt (kétszer 25 K + 30 K.), tehát már le van szolgálva.

Utólagos jóváhagyásod reményében odaadtam Radónak a M. K. számára, az elvittek pótlásául három novelládat, éspedig a *Költő fiá*t, amely a mi karácsonyi albumunkban jelent meg, a „*Megvolt a temetés*" címűt, melyet f. hó 13-iki számunkban közöltünk s a *Két elefánt*-ot, mely régebben, szintén nálunk jelent meg. Ez a régiekkel körülbelül elég lesz egy füzetre, s azt hiszem, mind olyan, ami a *Nyugat* kötetében nem lesz benne.

A *Vér és Arany*-szemelvények ügye csak a tavasszal lesz aktuális; akkor élni fogok felhatalmazásoddal. Címeket azonban jobb szeretném, ha magad adnál a két füzetnek; az én leleményességem e tekintetben nem valami kiváló.

A Franklinnál, úgy veszem észre, még mindig elég hideg szelek fújnak, ha rólad van szó. Nem ismerem eléggé a velük való affaired részleteit, hogy tisztán láthassam a dolgot. Azt belátom, hogy neked nagyobb érdekeid lévén a Nyugatnál, szívesebben húzol hozzájuk, ez ellen nem is lehet senkinek kifogása. Ha szóba kerül a dolog, igyekezni fogok tőlem telhetőleg közvetíteni a békét.

Móricz Zsigát elhódította a Franklin a Nyugattól; új regényét már ide írja, s ha ír is a *Nyugat*ba ezentúl, a könyvei a Franklinnál fognak megjelenni. Ha egyéb haszna nem is lesz a *Nyugat* könyvkiadásának, legalább kelendőbbé teszi a többi kiadó előtt az írókat, s megszűnik vagy legalább enyhül az az állapot, hogy két kiadó van csak Budapesten, s ezek úgy diktálnak az írónak, ahogy akarnak.

Öcséd, örömmel hallom, házasodik, s remélem, jól. Amióta tudom, micsoda megváltás az ember életében a házasság, jobban érdekelnek az ilyen hírek, mint azelőtt.

Kis asszonykám köszöni s viszonozza kedves üdvözletedet. Szeretnénk már téged itt látni Budapesten, s egy-két kellemes órát eltölteni veled.

Kozmutzáné Őnagyságával ha találkozol, fejezd ki sajnálkozásomat, hogy az általa küldött árvíz-képek ügye oly balul ütött ki. Ha második küldeménye csak egy nappal is korábban jön, nagyon jó hasznát vettük volna; de a mi technikai berendezkedésünk olyan, hogy ha egy kép kedden este nincs a kezünkben, akkor azon a héten már nem bírjuk közölni.

Hogy H. marad-e? Azt hiszem, most jobban marad, mint azelőtt, nem lévén kilátás rá, hogy a haza érdeke más polcra hívja.

Töméntelen sok a dolgom. Egy csomó restanciám van még vőlegénykori dologtalanságom idejéből; egyebek közt le kell fordítanom Rousseau *Emil*jét (a pénzt érte már elköltöttem) – gondolhatod, ez már magában is elég munka. Attól tartok, sohasem fogok már az ilyen kényszer kenyér-dolgoktól annyira megszabadulni, hogy egy-két érdemlegesebb tervemet megvalósíthassam.

Jó egészséget kívánva üdvözöl igaz barátod

Schöpflin

MTA Autográf levél a VÚ levélpapírján. *párisi leveled*…: A. E.: *Az irodalom divatja*. VÚ, 1910. febr. 20. 162. l. Diósady néven –

verseidet…: Adynak a 1910-ben a következő versei jelentek meg a VÚ-ban: *Az idegen arcok* (márc. 20. 238.), *Fehér asztal búcsúztatója* (ápr. 24. 350.), *Ki elveszti harcát* (aug. 7. 662.), *Az elsötétült utcán* (szept. 18. 782.), *Az örömtelenség öröme* (nov. 20. 966.) – *Radónak*: Radó Antal (1862–1944) költő, műfordító, irodalomtörténész, a Magyar Könyvtár füzetes sorozat szerkesztője – *a M. K. számára*: a Magyar Könyvtár – *három novelládat, éspedig a Költő fiát, amely a mi karácsonyi albumunkban jelent meg*: VÚ, 1909. dec. 26. (karácsonyi album) 30–31. – *a „Megvolt a temetés" címűt, melyet f. hó 13-iki számunkban közöltünk*: helyesen: *Elmúlt a temetés*. VÚ, 1910. febr. 13. 140–142. l. – *a Két elefánt-ot, mely régebben, szintén nálunk jelent meg*: VÚ, 1909. márc. 7. 188–189. – *elég lesz egy füzetre*: A. E.: A *tízmilliós Kleopátra és egyéb történetek*. Bp., 1910. Lampel. – *a Nyugat kötetében*: A. E.: *Így is történhetik*. Bp., 1910. Nyugat. – *a két füzetnek*: a novelláskötetnek (*A tízmilliós*…) és a versszemelvényesnek – *velük való affaired*: Schöpflin talán arra gondol, hogy Ady 1909-ben jelentős előleget vett fel egy kötetre, melyet végül is nem nekik adott; erről lásd: Ady levele Bölöni Györgynek, Párizs, 1910. febr. 15. (AEL, 638. sz. II. kötet 76.) – *új regényét*: talán: M.Zs.: *Az isten háta mögött* (1911) – *két kiadó van csak Budapesten*: talán a Lampelre és a Franklinra gondol – *Kozmutzáné*: később Bölöni Györgyné, Itóka (álneve: Kémeri Sándor), Anatole France titkára – *árvíz-képek ügye*: 1910 elején nagy árvíz fenyegette Párizst – *H.*: Hoitsy Pál szerkesztő

2. Schöpflin Aladár – Ady Endrének

[Bp., 1910. febr. 18. után]

Kedves Barátom,

éppen most imprimáltam a M. K.-beli novellás füzetedet. Címül az első novella címét adtuk neki. Radónál történt megbeszélés alapján, így: *A tízmilliós Kleopatra és egyéb történetek*. Nem valami fölséges cím, de úgy éreztem, hamisítás volna, ha valami színes vagy jellemző címet adtam volna könyvednek. A következő tizenkét darab van benne:

A tízmilliós Kleopatra
Péter Gróf története
Abd-el-Kadaar
* Fiúk az apjuknál
Két tanár úr
Az idegen fiú
Az új harangok
Jézus fog jönni
Nyomorék Tar Péter
A kék álom
* A költő fia
* Elmúlt a temetés.

A csillaggal jelöltek azok, amelyeket meghatalmazásod alapján én adtam Radónak.

Most, hogy figyelmesen olvastam őket, azt a tapasztalatot tettem, hogy erősebben hatnak rám, mint annak idején, egyenkint, a lapoknál. Bizonyára magad is csak költészeted mellék-termányein[ek] tekinted a novelláidat, egy neméül az iparművészeti munkának, mint mikor pl. Rodin porcelán vázát rajzol a sevresi gyárnak. Ilyeneknek azonban nagyon érdekesek, tele vannak szemérmetesen rejtőzködő finomságokkal, és bizonyos értelemben megvilágítják verseidet is. Nagyon feltűnt nekem az a hasonlóság egy s más vonásban, amely a te novelláid és Peteleiéi közt van; olyasformán, mint mikor valakinek teljesen elütő arcában hirtelen megvillan egy-két vonás, amelyet valami rokona arcából ismerünk. Természetesen a falusi novellákban ez inkább érezhető. Nem tudok pontosan számot adni magamnak erről a jelenségről, de úgy látszik, abban a módban van a hasonlóság, ahogy itt is, ott is meg van fogva a történet levegője, s ahogy az előadásból egységesen, szinte muzsikálisan kifejlődik a hangulat. Nem tudom, mennyire ismerted Peteleit, s egészen bizonyos előttem, hogy nem tanultál tőle semmit, *ezt* legkevésbé, de úgy látszik a táj, a nép és az életkör, amelyet mindketten rajzoltok, hasonló, s mindenkinek, aki művészkézzel fogja meg, hasonló vonásokat kell belőle kifejteni. Annál is inkább hiszem, hogy ez így van, mert ha messzebbre megyek, némely nagy írónál is föltetszik egy s más ily hasonló vonás. Csakugyan úgy volna, hogy a témáknak is megvan a maga muzsikája, amely belevegyül az író lelkéből kicsengő muzsikába, s a kettő együtt adja meg a mű hangulatát? Egyébiránt ez csak olyan pillanatnyi ötlet bennem, nem is érdekes talán, s lehet, ha elkezdek rajta gondolkozni, tévesnek fogom találni magam is.

A vers-szemelvények füzete majd csak később fog jönni. Novellát, ha tudsz írni, küldhetnél a *V. Ú.*-nak; örülnék neki.

Meddig maradsz Párisban? Nem jössz-e mostanában haza?

Szeretettel üdvözöl igaz híved

Schöpflin Aladár

MTA Autográf. *a M. K.-beli novellás füzetedet*: A. E.: *A tízmilliós Kleopátra*… – *Rodin*: Auguste Rodin (1840–1917) francia szobrász, Ady találkozott vele Párizsban – *Peteleiéi*: Petelei István (1852–1910) író – *Novellát … küldhetnél a V. Ú.-nak*: Adynak 1910-ben, a levél keltezése után még egy novellája jelent meg: *Lombi, a kőfaragó*. VÚ, 1910. okt. 23. 886–887.

A két levél magáért beszél. Ady, aki ekkor az európai kultúra fővárosában, Párizsban tartózkodott (ismét), leveleiben tartotta a kapcsolatot a magyar lapokkal, szerkesztőkkel, olvasókkal. Azon túl, hogy verseivel, novelláival, cikkeivel folyamatosan jelen volt a sajtóban, kötetekkel is kívánt. Mint már kiderült, hogy verseire sokkal nagyobb gondot fordított, mint novelláira, úgy verseskötéteire is: azokat mindig maga szerkesztette, az azóta elhíresült Ady-ciklusokba, a ciklusokat megelőző cím nélküli verssel stb. Novelláskötéteit azonban nem ilyen gondosan kezelte. *A tízmilliós Kleopátra*… címűt például Schöpflin Aladár szerkesztői hozzáértésére bízta, aki persze örömmel tett eleget a költőbarát kérésének. Önállóan – s csak Ady utólagos jóváhagyásával – átalakította a tervezett kötet tartalmát (három, a *Vasárnapi Újság*ban megjelent novellát ő válogatott bele), így szerkezetét is megváltoztatta, s címét is ő adta a kötetnek: bár az 1. levélben még így ír: „Címeket azonban jobb szeretném, ha magad adnál a két füzetnek; az én leleményességem e tekintetben nem valami kiváló.", a másodikban már arról tudósítja Adyt, hogy „Címül az első novella címét adtuk neki […] Nem valami fölséges cím, de úgy éreztem, hamisítás volna, ha valami színes vagy jellemző címet adtam volna könyvednek." És már ebben a

mondatban megfogalmazza a kötet novelláinak lényegét: nem színes, fordulatokban gazdag kisprózák ezek, hanem egy lenyugodott, szemlélődő költő epikai „terményei".

A 2. levél fő része nem más, mint a szerkesztő kritikája a kötetről. Ez már önmagában is irodalomtörténeti érdekességgel bír, hiszen Schöpflin (kritikai) észrevételei mindig megfontolandók. (Később viszont mintha némileg ki is egészítené: ahhoz, amit az Ady–Petelei-„hasonlóságról" ír, a képhasználatról, a nyelvről és a témák, illetve lelkek „muzsikájáról", hozzáolvashatjuk egy 1934-es cikkének mondatát: „[Novelláiban Ady hangja] Erősen emlékeztet a Krúdy Gyula hangjára, csak nincs az a mély gordonka zengése, valamivel magasabb a hangzása."16)

Azonban *A magyar irodalomtörténet bibliográfiájá*nak 6. kötetét (1982) forgatva észrevehetjük, hogy az Ady-kritikai résznél a fenti kötet nem szerepel. Mintha *A tízmilliós Kleopátrá*ról nem írt volna senki kritikát, mintha elkerülte volna a kritikusok figyelmét (a *Nyugat* kiadásában ugyanez év novemberében megjelent *Így is történhetik* azonban nem; erről sokat írtak), s így nem is került be az irodalmi köztudatba. Igaz, hogy novelláit felvették a gyűjteményes kötetekbe, de magát a kötetet, az első és egyetlen kiadást nem méltatták figyelemre.

Tehát maga a kötet:

Ady Endre: *A tízmilliós Kleopátra és egyéb történetek*. Bp., én. [1910] Lampel R. Kk. Magyar Könyvtár 586. 64 p.

cím	*első megjelenési hely*	*címváltozatok*
A tízmilliós Kleopátra	BN, 1904. szept. 18.	[Kleopátra]
Péter Gróf története	PN, 1908. dec. 25. kar. mell.	
Fiúk az apjuknál	VÚ, 1909. máj. 30.	[később: Az öreg Borkonyi. In.: *Így is történhetik*]
Abd-El-Kader	BN, 1906. dec. 23.	
Két tanár úr	BN, 1903. okt. 24.	[Két tanár úr Tommerforóban]
Az idegen fiú	BN, 1905. máj. 21.	[Boriska moszkvai fiúja]
Az új harangok	BN, 1908. máj. 17.	
Jézus fog jönni	BN, 1906. dec. 2.	[később: Keresztelő Szent János. In.: *ÍIT*]
Nyomorék Tar Pista	BN, 1906. jan. 20.	[korábban: Batar Pista ügye. In.: *Új csapáson*, 1909.]
A kék álom	BN, 1906. jan. 14.	
A költő fia	VÚ, 1909. dec. 25. (Kar. mell.)	
Elmúlt a temetés	VÚ, 1910. febr. 13.	

Láthatjuk, hogy a kötet anyagának fő részét (természetszerűleg) a *Budapesti Napló*ban megjelent írások adják: a tizenkét novellából nyolc ott, míg három a *Vasárnapi Újság*ban és egy a *Pesti Napló*ban jelent meg. Láthatjuk továbbá, hogy Ady előszeretettel változtatta meg írásainak címét, s hogy különböző novelláskötéteinek tartalma között átfedések vannak; mintha *A tízmilliós Kleopátra* „átmeneti" gyűjtemény lenne: korábbi kötetből is került bele novella, s belőle is átvett a későbbi kötetbe – címüket megváltoztatva persze. (Ennek lélektani – üzleti? – magyarázata lehet egyfelől az, hogy így egy írást kétszer „el lehet adni", másfelől valószínűbb az, hogy a már megszerkesztett *Így is történhetik* című kötet anyagával való részbeli megegyezés miatt változtatott később a címeken.) Hogy Schöpflin tévedett-e, amikor azt írta: „s azt hiszem, mind olyan, ami a *Nyugat* kötetében nem lesz benne" (1. levél), nem tudni; erről nem maradt fenn írásos dokumentum. Mindenesetre elképzelhető, hiszen észrevehetjük, hogy egynémely Ady-novellának címét is pontatlanul idézi; ennek magyarázata azonban egyben a kritikus-szerkesztő felmentése is: nem valószínű, hogy az adott lapszámokkal a kezében írta Adynak a levelet, állandóan ellenőrizve, hogy nem vét-e egy-két helyen kicsiny elírást.

A kötet tartalma azonban a két levél között is változott: az 1. levélben emlegetett *Kék elefánt* helyett a 2.-ban már a *Fiúk az apjuknál* szerepel. Ady esetleges válaszlevele ismeretének hiányában azt feltételezhetjük, Schöpflin változtatta meg szerkesztői elgondolását, *A tízmilliós Kleopátra* tartalmának egységesítése érdekében.

Az így összeállt kötet 1910 áprilisában jelent meg. A név nélkül megjelent, de Schöpflinnek tulajdonítható rövid híradás a *Vasárnapi Újság* „Új könyvek" rovatában így szól: „Ady Endre tizenkét novelláját foglalja magában; jellemző műve valamennyi egy érdekes, a világot a maga saját látószögéből néző művészi egyéniségnek."17 Hogy később miért nem írt kritikát a róla, az azzal a kötetet-szerkesztői szerénységével magyarázható, amivel később sem, egyetlen visszaemlékezésében sem írt erről a munkakapcsolatról.18

Jegyzetek

1 Ady Endre: *Levél*. In: Uö: *Összes versei*. Bp., 1994. II. k. 445.

2 A Vasárnapi Újságról lásd: Kókay György–Buzinkay Géza: *A magyar sajtó története*. Bp., én, és *A magyar sajtótörténet irodalmának válogatott bibliográfiája 1705–1945*. Szerk.: József Farkas. Bp., 1972., ill.: Schöpflin Aladár: *Emlékezés a Vasárnapi Újságra*. Tük, 1934. 3. sz. 26–28. és Schöpflin Aladár: *Ady Endre a Vasárnapi Újságban*. Tük, 1938. 8. sz. 602–603.

3 Schöpflin csak Ady halála után, az akkori megsűrűsödött újrakiadások alkalmával írt a költő első kötetéről (FüggSz, 1921. 2. sz. 70-72.)

4 [nn.] VÚ, 1906. márc. 11. 160.

5 Schöpflin Aladár: *Az új magyar irodalom. Ady Endre és Móricz Zsigmond*. In: Uő: *Magyar írók*. Bp., 1917. 102.

6 Schöpflin Aladár *Önmagáról*. In: Kőhalmi B.: *Könyvek könyve*, Bp., 1918. = Sch. A.: *Válogatott tanulmányok*. Bp., 1967. 30.

7 Bölöni György: *Az igazi Ady*. Bp., 1974. 205.

8 Schöpflin Aladár *Ady Endre emléke*. In: Uő: *Írók, könyvek, emlékek*. Bp., én. [1925] Franklin. 55. l.

9 AEL. I. köt. 240. A novella a később *Gyelley Farkas butykosa* címen futó *A káposztás kert lakója* című írás – VÚ., 1907. márc. 24. 228–229.

10 A dőlt betűvel szedett sorok a Schöpflin által írt kritikákat jelölik.

11 [nn.] VU, 1907. nov. 10. 908. l.

12 Bölöni György: *Im.:* 106. l.

13 AEL. II. köt. 76. l.

14 AEL, II. köt. 356. l.

15 Ady novelláskötetei: *Sápadt emberek és történetek*. Bp., 1907. Lampel. Magyar Könyvtár 497.; *Új csapáson.* Bp., 1909. Schenk Ferenc. Mozgó Könyvtár 27.; *A tízmilliós Kleopátra és egyéb történetek*. Bp., 1910. Lampel. Magyar K. 586.; *Így is történhetik.* Bp., 1910. Nyugat; *Muskétás tanár úr.* Bcsaba, 1913. Tevan. Tevan Könyvtár 14–15.

16 Schöpflin Aladár: *Ady Endre.* Bp., én. [1934] Nyugat. 192 l.

17 VÚ, 1910. ápr. 17. 344. l.

18 Nem így Bölöni György: „Nehezebb feladat volt az, amire Ady [aki ekkor pénzhiányban és „abszolúte mozgásképtelen és neuraszténiás állapot"-ban volt] később kért e kétségbeesett levelében:

Május 6. »Te, Gyurkám, próbálj meg nekem valamit. Keresd föl Radó Antalt. Mondd el neki, mennyire becsülöm őt, az állatot. Hogy miként írtam anno dacumál a könyvéről. Hogy én hazafi és valláserkölcsös vagyok stb. stb. Amint illik. Mondd el neki, hogy szörnyű bajban leledzem. Vegyen meg tőlem egy füzetnyit a Magyar Könyvtárnak. Ez esetben, ha lehetséges az üzlet, megírnám neked, a *Napló* mely számaiból lehetne legtűrhetőbb tárcáimat kiválasztani, de legjobb fogadtatás esetén is csak úgy mennék bele a dologba, ha rögtön megkapnám a honorárium felét. Próbálj öregem mindent, nagyon hálás leszek.« […]

Radó Antal[t …] mikor a parlamentben felkerestem, nem reméltem, hogy Ady kedvező fogadtatásra talál nála. Rövid habozás után mégis hajlandónak mutatkozott kiadóinál egy Ady novellás kötet dolgát megkísérelni. Ezt a jó hírt nyugtázza Ady e két levelében:

Május 30. »Édes Gyurkám, […] a *Világlapjá*nak eladott tárcák mind régiek. Mégis, hogy baj ne essék, csupán 1906 januárjától kellene átnézni a dolgokat. Ott vannak a kötetek, s kijegyeznéd egy papírra a megfelelőeket, Adykat és Lelleiket. Úgy nézd őket, hogy a furcsákat és szocialistákat hagyd ki. A *Népszavá*val van ti. egy kiadási tervem. Megérzed te, hogy mik nem hoznak Radóra s reám szégyent. A szerkesztőségi szolgának adsz egy-két koronát s kikeresi. Azt hiszem, hogy van harmincöt (esetleg 1905 utolsó három hónapjából is vehetsz, a Világlapja csak a még régebbieket kapta). Ha ezután is összekerül 30–40, ebből válogathat Radó. […] Egyébként reád bízom a kritikai válogatást. […]«

Így született meg az én szorgoskodásommal Radó Antal előzékenységéből Ady első novellás kötete, a *Sápadt emberek és történetek."* (Bölöni György: *Im.* 206–210.)